

Deia de primer: «de historia oscura, relacionada con *escamonear*, de igual significado, probte. derivados del nombre de la *escamonea* (gr. *σκαμμωνία* o *κάμων*). --- *Escamonearse* se documenta desde antes (que *escamarse*), pues ya lo define <en 1732> el DAut. (sin ejs.), como “rezelarse, resentirse, y como rehusar y no querer hacer alguna cosa: y así del hombre o bruto que rehusa y rezela escuchar lo que se le dice o se le obliga a hacer, decimos que *se escamonea*”; hoy *escamonear* ‘impacientar, inquietar’ en la Sierra de Francia (Lamano). Del carácter y gusto fuerte de la *escamonea* hay multitud de testimonios: Laguna, Fr. Luis de Granada, Covarrubias (con cita de las *Partidas*), DAG., los numerosos ejs. del fr. ant. *escamonie* en los sentidos de ‘amargura’, ‘veneno’, ‘agente de irritación’ (Tobler-L.), etc. Luego se comprende que el animal que comiese *escamonea* quedase *escamoneado* ‘escamado’; comp. el nombre castellano de la misma planta *matacán*, port. *tremoço de cão*, val. *matagós*. Pero ¿en qué forma se habrá sacado *escamar* de *escamonear*? Quizá por derivación regresiva, acaso por medio de *escamón* ‘receloso, el que se escama’ [fin S. XIX] ---».

El mal és que els indicis d'aquesta mena, inspirats en tals variants, són, per dir-ho així, una via de dues avingudes, carrer de dues direccions. El mateix podem sospitar d'una forma *escamna* per ‘escamonea’ donada només pel DAmen.: 4 ¿són formes velles i creadores o són extrems de l'altra per semi-savis coneixedors i preocupats pels mots tant com pels fets?

Conjecturàvem una explicació d'*escamna* (i d'ací *escamar*) per combinació del nom grec de la planta amb un seu sinònim o variant *κάμων*, *-ωνος*, però aquesta és una forma rara (Nicandre, S. II a. C.) i mal explicada, sense perpetuació romànica (car una variant fr. *scamone* surt evidentment de transmissió culta del ll. *scammonia*). Altrament no nego que hi hagi contactes a posteriori entre el nostre verb i el nom de l'*escamonea*, que fins i tot pogueren influenciar l'ús i matisos d'*esca(t)mar*; car potser fóra excessiu de creure que els acadèmics espanyols de 1732 vagin forjar *escamonear*, o derivar-lo llavors d'*escamón* extremitat aquest d'*escamar*: n'hi havia prou que l'*escamonea* hi donés base semàntica,⁵ perquè es creessin derivacions paraleles, variants per etimologia popular (com ho pogué ser l'*escamna* del DAmen.), etc.

Avui (com ho vaig insinuar en el DECH) no solament em sembla que aquesta conjectura etimològica s'ha d'abandonar del tot i partir sens dubte, com a base fonètica, de l'antic *escatmar*, sinó que em sembla inevitable de relligar el mot amb *escatimar*, de forma quasi igual; i factible i fins ben practicable d'extraure de tots dos una explicació coherent i convincent. En aquest article tracto, doncs, conjuntament de tots dos, puix que *escatimar* té molta menys història entre nosaltres que en castellà i portuguès. I passo a explicar-la, resumint els detalls, per als quals remeto al llarg article del DCEC (II, 344-8).

En la llengua veïna *escatimar* té un passat literari ja remot i abund. establert, car s'hi troba molt copiosament ja a la fi del S. XIII, des de c. 1260 (*Partidas*,

L. de *Astronomía*, a la Cròn. Gral. i a la Gral. *Estoria*).

Amb matisos varis, val a dir. És corrent que signifiqui ‘avaluar o calcular minuciosament’: «si ell enclenamiento cayer entre sos líñas circulares, *escatima* lo que fuer entr' ellas amas --- e cata cuál de los andamientos por la señal ---»; el matis de minuciositat o cura excessiva es destaca clarament: «partiremos por ellas el levador e el cerco --- por 360 partes --- e esto averlo as de *escatimar* quando fuer grande la lámina; mas quando fuer pequeña ---»; el càlcul dels dies que passaren els hebreus en el Sinaí segons Maestre Pedro «óvolo él de fazer por unos que *escatiman* la cuenta de los días sobre aquella ida e la salida de Egipto ---».

Altres cops és ja ‘discutir’ amb exigència excessiva i més o menys capciosa, car argumentant sobre les negociacions dels jueus amb Moisés, en què disputen de ferm si havien dit «ferlo-emos e seremos obedientes» i no pas «seremos obedientes e ferlo-emos», «Moysén, quando esta respuesta les oyó, non gela *escatimó*; mas tomó la sangre --- e díxoles: —parad en esto mientes e véngavos emientes».

D'altra banda, des de la idea de ‘discutir amb massa rebusca’ es ve a ‘tergiversar, argumentar capciosament’: «herejes son una manera de gente loca, que se trabajan de *escatimar* las palabras de N. S. Jesucristo, e les dan otro entendimiento, contra aquel que los Santos le dan e que la Iglesia Romana cree», «quien quisiere *escatimar* las palabras según las puede home decir, por fuerza fincará mal el que lo dijo»; així mateix tenim en l'*escatimador* de Berceo: «colgarán de las lenguas [a l'infern] los *escatimadores*, / los que testiguan falso e los escarnidores».

D'ací, per altra part, surt el sentit del substantiu *escatima*; en el *Fuero Juzgo* es ‘argumentació per menut i porfídiosa’: «los juzyos --- dichos escuramientre et dubdosa --- engendraron la adversitat e la *escatima*, e echaron los omnes en turbación, atanto que ambas las partes non se podrien descarpir, nin las razones de los dos pleytos non se podrién avenir ---». Ací veiem que la acc. ‘litigi, disputa, baralla’ que apunta en el portuguès Azurara (c. 1470) —«as suas palavras sempre eram ditas mui mansamente, e fora de toda *escátima*, fazendo muitas amistades», o sigui ‘sense esperit de baralla o discòrdia’— i que apareix consumada en el basc actual, on *eskatima* és un mot del dialecte baix-navarres, usual també en el labortà de Getaria i en el guipuscoà d'Etxarri-Aranaz i d'Andoain, amb el sentit de ‘disputa, riña, acusación» (Azkue, Oihenart); també usat en algun parlar biscaí, a l'extrem oposat del domini, i amb els derivats lab. *eskatimatu* ‘disputar’ i *eskatimari* ‘pendencieros».

En castellà arcaic, el matis apareix agreujat (com en aquests derivats bascos), sobretot en la combinació *buscar escatimas*, fins arribar sovint a ‘buscar raons’: «labradores non quieren derechament dezmar, / aman unos a otros *escatimas* buscar» (Alex. P., 1796b), «si alguno --- aquest pagamiento quisiere minguar o crebantar o alguna *eschatima* hi buscar, sea maledictos», doc. d'Osma a. 1212, «que vos non demandemos otras parias ni otra demanda nenguna ni otras *escatimas* ni